

УДК 34 : 165.12 + 008 : 37.011.32

ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

OBJECTIVE NECESSITY OF THE SENSE OF JUSTICE FORMATION AND LEGAL CULTURE OF STUDENTS

Коваленко Н.Ю.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри економічної теорії

Чернівецького торговельно-економічного інституту

Київського національного торговельно-економічного університету

У статті досліджуються проблеми формування правосвідомості та правової культури студентів. Визначено низку причин і умов, що впливають на сучасний стан і рівень правосвідомості і правової культури студентів. Розглядаються основні види деформації правосвідомості.

Ключові слова: правова культура, правосвідомість, деформація правосвідомості, нігілізм, правовий нігілізм, правовий інфантилізм, правовий ідеалізм, злочинність.

В статье исследуются проблемы формирования правосознания и правовой культуры студентов. Определён ряд причин и условий, влияющих на современное состояние и уровень правосознания и правовой культуры студентов. Рассматриваются основные виды деформации правосознания.

Ключевые слова: правовая культура, правосознание, деформация правосознания, нигилизм, правовой нигилизм, правовой инфантилизм, правовой идеализм, преступность.

This article is devoted to the problems of the sense of justice formation and legal culture of students. The list of causes and conditions that affect the modern state and level of the sense of justice and legal culture of students have been identified. The basic kinds of distortion of the sense of justice are under the consideration.

Key words: legal culture, sense of justice, deformation of sense of justice, nihilism, legal nihilism, legal infantilism, legal idealism, criminality.

Постановка проблеми. Ефективність перетворень у соціально-економічній і соціально-політичній сферах життєдіяльності суспільства багато в чому залежить від того, наскільки свідомо, а, відповідно, й активно будуть брати участь у цьому процесі усі соціальні верстви, у тому числі і студенти як найбільш динамічна і енергійна частина суспільства.

Активна трансформація української дійсності змінила ставлення молодого покоління до права як до життєвої цінності. Змінюються погляди і оцінки правомірної і неправомірної поведінки, соціальної діяльності, а також форми і методи розвитку правосвідомості та правової культури у молодіжному середовищі.

Стан дослідження. Концептуальні засади правосвідомості і правової культури закладені вченими-юристами, філософами, психологами, соціологами і педагогами ще за радянських часів.

Науково-методичні основи формування правосвідомості та правової культури молоді розроблені в дослі-

дженнях В. Д. Бабкіна, М. П. Вербицького, В. В. Головченка, А. І. Долгової, О. О. Зорченка, А. К. Івлєва, В. І. Камінської, Л. М. Корнієнко, В. О. Котюка, Г. І. Маркової, Н. І. Мідлера, Г. М. Мінь-ковського, А. Ф. Нікітіна, Н. А. Носкова, В. В. Оксамитного, А. Р. Рагінова, О. С. Соломаткіна та інших.

В останні роки питаннями правосвідомості молоді займаються Н. Ю. Євлєва, Г. Р. Ішкільдіна, Т. Б. Соломатіна, Н. І. Еліасберг, С. В. Ши-ро, О. М. Чікішев та інші. Проблеми формування правової культури майбутніх фахівців-педагогів психологів у вищих навчальних закладах знайшли відображення у працях К. Л. Абульханової-Славської, В. Г. Афанасьєва, Б. Г. Ананьєва, Л. С. Виготського, О. І. Дьоміна, А. Н. Леонтєва, В. А. Моляко, М. К. Подберезького, Я. А. Пономарьова тощо.

Але не дивлячись на значний інтерес науковців до вивчення проблем правосвідомості і правової культури молоді ще малодослідженими залишаються аспекти,

пов'язані із специфікою формування правової культури та правосвідомості студентів. Тому метою даної статті є визначення низки причин та факторів, що впливають на стан та рівень правосвідомості і правової культури студентів на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Динаміка розвитку правової культури та правосвідомості і вироблення у молоді правового мислення, адекватного суспільним змінам, пов'язуються з вирішенням багатьох завдань, одним з яких, на наш погляд, є оволодіння молодими людьми відповідних знань про соціальні й духовні цінності права як явища світової цивілізації, а також усвідомлення ними нерозривного зв'язку громадянських прав і обов'язків.

Як вірно вказує А. Кітура, «варто брати до уваги й ту обставину, що нинішнє молоде покоління виростало у нових, неформальних умовах, воно є вільним від соціалістичних стереотипів, зорієнтоване на вільні, демократичні форми світогляду. Молоді люди не тільки орієнтуються на нові цінності, але й не бажають чекати, поки суспільство виробить і асимілює їх. Саме тому ми спостерігаємо підвищену сприйнятливості юнаків і дівчат, конфліктність, радикалізм і готовність до протесту» [1, с. 36-37].

Реальні ринкові реформи в Україні здійснюються суцільно, що породжує у суспільстві, у тому числі й у студентському середовищі, серйозні проблеми.

Несприятливі матеріально-економічні умови не дають можливості вирватись молоді з кризового стану, стримують її професійне, громадянське становлення, відкидають її на периферію соціального життя. Відсутність вартісних умов життя не тільки перешкоджає нормальному фізичному, професійному становленню, задоволенню та розвитку різноманітних соціальних і духовних потреб молоді людини, але й заважає розвиватися свідомості, почуттю людської гідності, здібностям людини і, як наслідок, призводить до правового нігілізму.

Проблеми, пов'язані з бездуховністю, бідністю, безробіттям, насильством, відсутністю змістовного дозвілля, що загострилися в останні роки, справили негативний вплив на молодь. Загрозливого поширення серед молоді набули такі соціально небезпечні хвороби, як туберкульоз, СНІД, наркоманія, хвороби, що передаються статевим шляхом.

Як свідчить оперативна інформація та соціологічні дослідження, серед підлітків та молоді від 14 до 20 років майже кожен третій хоча б раз вживав наркотики. Не менше занепокоєння викликає інтенсивне вживання студентами алкогольних напоїв та тютюнопаління.

Зменшився інтерес молоді до літератури, мистецтва, культурної спадщини, негативно впливають на неї низькопробні зразки вітчизняної та іноземної масової культури, що пропонують насилля, схвалення життя кримінальних авторитетів.

Скоротилась кількість молоді, яка займається фізичною культурою та спортом. Значна частка молодих громадян була зайнята в тіньовому секторі економіки. Збільшились обсяги нелегальної зовнішньої трудової міграції.

З 1990-х років швидкими темпами формувалась й активно функціонувала субкультура кримінальної поведінки, у тому числі й молоді. В Україні, як і країнах СНД, вона формувалася у специфічних умовах економічної і політичної кризи, коли послабшала роль первинної і вторинної соціалізації, сім'я, школа, трудові колективи втрачають свою роль, що стало підґрунтям впливу різного роду неформальних груп.

Звичайно, успіхи у соціалізації молоді, її розвитку та збагаченні найперше обумовлені ставленням держави до молоді, її інституцій, громадських структур; вони залежать від плідної взаємодії усіх суб'єктів молодіжної політики. Така взаємодія відбувається лише тоді, коли держава має і здійснює послідовну молодіжну політику, як один із специфічних пріоритетних напрямів своєї діяльності. Відсутність цієї політики або ж її необ'єктивний характер

призводять до серйозних кризових явищ у молодіжному середовищі зокрема, а відтак у всьому суспільстві [1, с. 34-35].

Процес демократизації став каталізатором правового нігілізму, оскільки громадяни, які отримали реальні права і свободи, не вміли ними скористатись через низький рівень правової культури суспільства. Після набуття незалежності і суверенітету головним джерелом правового нігілізму став кризовий стан суспільства.

Нігілізм взагалі (в перекладі з латинської – ніщо) виражає негативне ставлення суб'єкта (групи, класу) до певних цінностей, норм, поглядів, ідеалів, окремих, а інколи й усіх сторін людського буття. Це одна з форм світосприйняття і соціальної поведінки.

Як зазначає Н. М. Ємельянова, нігілізм як «негативний» спосіб світовідчуття набуває безлічі смислових аспектів: філософський – як своєрідний метод теоретичного аналізу цінностей; естетичний – як утвердження культу нічим не обмеженої свободи творчості; прагматичний – як заперечення об'єктивного знання і результатів пізнавальної діяльності суб'єкта; національно-етнічний – як забуття своєї історії і негативна оцінка національного суверенітету; правовий – як зневаження норм права [2].

Отже, правовий нігілізм – це негативне, зневажливе ставлення до права, до законів, правопорядку, юридичне невігластво, відсталість, правова невихованість. Правовий нігілізм засновується на запереченні як соціальної, так і особистісної цінності права.

На думку В. О. Котюка, правовий нігілізм має дві форми прояву: на державному рівні – видання антиправових, антидемократичних і несправедливих законів і інших нормативно-правових актів, відступ державних органів і посадових осіб від вимог правозаконності, ігнорування прав і свобод громадян тощо; на побутовому рівні – означає ігнорування або заперечення, порушення правових вимог і принципів права, що веде до масових правопорушень [3, с. 418-419].

Більшість людей ще не володіє необхідним мінімумом правових знань. Крім того, спостерігаючи неправові способи застосування законів державними установами і окремими особами, люди почувають себе обдуреними і безсилимися щось змінити. Відчуження від недосконалого права компенсується прагненням обійти закон. У результаті правовий нігілізм набуває широких масштабів, охоплюючи і діяльність центрального управлінського апарату, і самодіяльність місцевих влад, і повсякденні стосунки людей.

Іншими проявами дефектної правосвідомості є правовий інфантілізм, правовий ідеалізм та «переродження» правосвідомості тощо.

Правовий інфантілізм – найбільш м'яка форма викривлення правосвідомості, яка заключається у несформованості, недостатності правових знань (прогалини правосвідомості).

Правовий ідеалізм є перебільшенням реальних регулятивних можливостей правової норми. Основними причинами правового ідеалізму є нерозуміння законів суспільного розвитку, незнання того, як соціальні фактори (включаючи закони) взаємодіють у суспільстві.

Найбільш тяжкою формою деформації правосвідомості є феномен її переродження. Від правового нігілізму перероджена правосвідомість відмінна не тільки ступенем суспільної небезпеки, але й мотивацією. Вона заснована на свідомому запереченні закону за мотивами користі, жадібності.

Залежно від ставлення українських студентів до сучасного правового життя суспільства можна виділити наступні основні види деформації правової свідомості: правовий нігілізм, виражений у негативному відношенні до права як до соціального регулятора, і, як наслідок – у негативному (заперечному) відношенні до функціонування різних елементів правової системи суспільства; правову

індиферентність, для якої характерним є пасивне некритичне сприйняття правової дійсності, її небажання чи нездатність через певні об'єктивні та суб'єктивні причини адаптуватися до існуючого соціально-правового життя; правовий інфантізм, що виражається у прогалинах правових знань і нездатності передбачати всі правові наслідки здійснюваних нею протиправних діянь.

В умовах поширення в суспільстві правового нігілізму спостерігається достатньо сталий зріст протиправної поведінки у молодіжному середовищі, про що свідчить рівень злочинності та правопорушень серед молоді, який зріс у 1,5 рази.

Не може не хвилювати факт, що кожен 8-9 злочин в Україні вчинюється неповнолітніми. За останні роки збільшилась кількість підлітків, що вчинили злочин повторно. Майже кожен другий злочин скоюється підлітками у групі; частіше з особливою жорстокістю і цинізмом. Відбувається процес «омолодження» злочинності, збільшення числа підлітків жіночої статі [4, с. 64-65]. Тому постає важливе питання запобігання злочинності в суспільстві.

Слід зазначити і про підвищення терпимості молоді до порушення кримінально-правових заборон та їх потенційної готовності до вчинення правопорушень. Частина молоді України готова схвалити беззаконня, якщо порушення мотивується благою метою, причинами морального порядку. Прикладом може служити готовність до неправдивих свідчень через недовіру до судової системи, сумнівом у її об'єктивності, практикою безкарності правопорушень, або випадками осуду невинних. У цьому й полягає кардинальна відмінність орієнтації на моральні принципи у молодих людей, що виростили у правовій чи неправовій системі.

Також нарівні з готовністю здійснювати правопорушення співіснує установка соціальної пасивності та невтручання у протиправну поведінку інших. На поведінковому рівні значна частина молоді воліє «не бачити» вчинення правопорушень іншими. Поширення настроїв соціально-правової пасивності та невтручання в протиправну поведінку інших породжують низький рівень готовності допомагати правоохоронним органам, а також готовність захищати законними методами порушені права і свободи.

У теоретичних дослідженнях внутрішніх причин злочинності все частіше підкреслюється і такий чинник, як процес створення в індивіда уявлення про самого себе, що пов'язується з тим, як його бачать і до нього відносяться «інші», в першу чергу ті люди, що користуються у нього авторитетом, яких він обирає зі свого оточення як еталон, з кого намагається моделювати свої погляди і свою поведінку.

У цьому ж контексті ставить проблему й Г. Х. Єфремова, підкреслюючи, що правові установки й орієнтації формують внутрішній план, програму діяльності в юридично значимих ситуаціях. Посилаючись на спеціальні дослідження, вона наголошує, що правопорушення породжуються деформаціями, головним чином, на рівні ставлення до правоохоронних цінностей, правових установок і орієнтації [5, с. 168].

Ефективність запобігання злочинності насамперед залежить від своєчасного виявлення і усунення причин та умов, що цьому сприяють. Неабияке значення у подоланні злочинності має розроблення оптимальної структури державних органів і громадських формувань, покликаних боротися з вказаним негативним явищем.

Висновки. Отже, об'єктивна необхідність формування правосвідомості і правової культури студентів пояснюється наступним:

1. На процес становлення і розвитку правосвідомості і правової культури студентів впливає нинішній стан українського суспільства – соціальна напруга, економічні негаразди, дезінтеграція, морально-психологічна нестійкість суспільства в цілому тощо.

2. Значимо, що у наш час усе гостріше постають протиріччя між: обсягом правових знань, необхідних майбутнім фахівцям для ефективної діяльності в різних сферах соціально-економічного життя, що зростає, і реальною правовою підготовкою випускників вищої школи, покликаних здійснювати цю діяльність; новим законодавством і низьким рівнем правосвідомості; потребою суспільства у правовій підготовці кожної особи до життєдіяльності в нових умовах і відсутністю в системі вищої освіти цілеспрямованої роботи з метою формування правової культури студентів; об'єктивно існуючою потребою у формуванні у студентів правової культури і недостатнім усвідомленням цієї потреби на усіх рівнях системи освіти (міністерство, ВНЗ, педагогі, батьки).

3. Серед молоді швидко розвиваються елементи правової контркультури – правовий нігілізм і злочинність. Ігнорування цих явищ, запізнення з боку держави і суспільства з розробленням і прийняттям заходів, спрямованих на виправлення цього положення створюють достатньо великі проблеми для розвитку держави і громадянського суспільства.

4. Основними шляхами подолання правового нігілізму можуть бути: підвищення загальної і правової культури громадян, їх правової і моральної свідомості; удосконалення законодавства; профілактика правопорушень, і перш за все злочинів; зміцнення законності і правопорядку; повага і захист прав особи; масова просвіта і правове виховання населення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кітура А. Морально-етичне та правове виховання молоді, формування свідомості та мотивації поведінки / А. Кітура // Виховання української еліти в системі національної освіти України. – Львів : Вид-во «За вільну Україну», 1997. – С. 33–39.
2. Ємельянова Н. М. Правовий нігілізм у перехідному суспільстві [Електронний ресурс] / Н. М. Ємельянова // Практична філософія та правовий порядок : зб. наук. статей. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/books/320/24632/18/#chapter>
3. Котюк В. О. Основи держави і права : навчальний посібник / В. О. Котюк. – [3-тє вид., доп. і перероб.] – К. : Атіка, 2001. – 432 с.
4. Заросинський Ю. Причини і умови злочинності неповнолітніх потребують теоретичного і практичного розроблення / Ю. Заросинський, О. Заросинський // Право України. – 2004. – № 3. – С. 64–65.
5. Ратинов А. Р., Єфремова Г. Х. Правовая психология и преступное поведение: теория и методологические исследования / Ратинов А. Р., Єфремова Г. Х. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 253 с.